

Cercetări în Arhivele cernăuțene. Fondul personal *Ion Iancu Nistor*

DOINA ALEXA

Anul de cumpănă 1940 a reverberat dramatic în întreg cuprinsul românesc, într-un fel aparte, resimțindu-se această tragedie în teritoriile răpite de U.R.S.S., prin notele ultimative din 27 și 28 iunie 1940. Cortegiul de suferințe abătut asupra părții din Bucovina ce a căzut sub incidența pretențiilor sovietice a afectat și patrimoniul arhivistic cernăuțean. Dacă în anul 1940, întreg materialul documentar a rămas pe loc, în anul 1944, doar o foarte mică parte a fost evacuat la Micăsasa, lângă Sibiu. Cu toate că s-au depus numeroase eforturi de a salva măcar documentele referitoare la sudul Bucovinei, toate acestea au fost predate, la 19 aprilie 1945, la Socola-Iași, reprezentanților Uniunii Sovietice din Comisia Aliată de Control, după ce deja suferiseră numeroase pierderi, datorită tratamentului la care au fost supuse documentele de către armata sovietică de ocupație¹.

În acest context, un bogat tezaur documentar inedit, referitor la istoria și cultura națională, a rămas dincolo de fruntariile țării. Alături de aceste documente, aflate încă din perioada interbelică în patrimoniul Arhivelor Statului din Cernăuți², în partea ocupată a Bucovinei au rămas înscrisuri de la personalități care și-au desfășurat activitatea până în anul 1940 în acest oraș. Printre aceștia se numără și Ion Nistor (1876-1962). Personalitate polivalentă a epocii, prin dimensiunile activității istorice, culturale și politice, Ion Nistor a reprezentat unul dintre spiritele constructive ale societății românești³. Informațiile despre viața și opera savantului bucovinean sunt lărgite astăzi considerabil prin descoperirea, în anul 1981, de către arhivistul Dragoș Olaru, în depozitele Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți (Ucraina), a unui bogat tezaur documentar referitor la istoria și cultura națională, organizat apoi de către dânsul în fondul personal *Ion Iancu Nistor*⁴.

¹ Ioan Scripcariuc, *Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale*, în „Arhiva Românească”, tom II, fascicola 2, 1996, p.186.

² Jurf Liapunow, Maria Nikirsa, *Die Urkundenschatzkammer der Bukowina*, Czernowitz, 1998.

³ Doina Alexa, *Ion Nistor-dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina-Basarabia, 2000, 240 p.

⁴ O încercare reușită de prezentare a fondului a fost realizată deja de către Dragoș Olariu, *Scrisori către Ion Iancu Nistor*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți-București, 1/1994, p.102-112. Acestuia, cât și tuturor funcționarilor Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți, le mulțumim și pe această cale, pentru sprijinul acordat în consultarea fondului.

Despre momentul și modul în care aceste documente au intrat în patrimoniul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți, nu am putut obține informațiile necesare. Următoarea consemnare, făcută de Ion Nistor în *Note autobiografice*: „Prin ocuparea Cernăuților de către Armata Roșie am suferit o mare pierdere personală. Locuința mea din Cernăuți, cu o bibliotecă de mai multe mii de volume, privitoare la istoria românilor, a rămas în mâinile năvălitorilor”⁵, ne face să presupunem că acest fapt s-a petrecut în deceniul al cincilea al secolului al XX-lea.

Fondul personal *Ion Iancu Nistor* cuprinde, după estimările noastre, aproximativ 600 de piese documentare, grupate în 274 de dosare, organizate în patru secțiuni. Documentele sunt scrise în limbile română, germană și franceză, având ca ani extremi: 1905-1939.

Prima secțiune (dosarele 1-20), intitulată „Manuscrise, lucrări științifice, articole și recenzii”, cuprinde, în general în formă primară, opera edită a lui Ion Nistor. Dintre acestea menționăm câteva din lucrările fundamentale ale lui Ion Nistor: *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*⁶ (*Pretențiile moldovenesti asupra Pocuției*) – teză de doctorat susținută la 22 martie 1909, în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din Viena; *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im 14., 15. und 16. Jahrhundert*⁷ (*Relațiile comerciale ale Moldovei în secolele al XIV-XV-lea, al XVI-lea*, lucrare de abilitări susținută la 13 mai 1911, în cadrul aceleiași Universități); *Das moldauische Zollwesen im 15. und 16. Jahrhundert*⁸ (*Sistemul vamal moldovenesc în secolele al XV-lea și al XVI-lea*); *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*⁹ (*Comerț și circulație în Moldova până la sfârșitul secolului al XVI-lea*), 59 pagini din manuscrisul lucrării *Unirea Bucovinei – 28 noiembrie 1928. Studiu și documente*¹⁰. În cadrul aceleiași secțiuni se află și 24 de pagini de note din cursul ținut de Ion Nistor în anul universitar 1930-1931 la Universitatea din Cernăuți, intitulat *Instituțiuni de stat și așezăminte culturale*¹¹; manuscrise ale unor recenzii, ca, de pildă, cea făcută în 1911 uneia din lucrările de referință ale lui Nicolae Iorga – *Istoria Imperiului*

⁵ Ion Nistor, *Note autobiografice*, p. 112.

⁶ Lucrarea a fost publicată în anul 1910, în „Archiv für Österreichische Geschichte”, Viena, 1910, p. 1-182.

⁷ Doina Alexa, *op.cit.*, p. 29-31.

⁸ Publicată în „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich”, XXXVI, Leipzig, 1912, p. 235-282.

⁹ „Nach Quellen Dargestellt von Czernovitz”, 1912.

¹⁰ București, 1928.

¹¹ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, fond personal Ion Iancu Nistor, dosar 15 (în continuare se va cita A.S.R.C.).

*Otoman*¹², sau textul unor cuvântări ținute cu diferite prilejuri în perioada interbelică¹³.

A doua secțiune (dosare 21-50), intitulată impropriu „Documente adunate de Ion Nistor”, reprezintă, de fapt, manuscrisele celor cinci volume de corespondență diplomatică și rapoarte consulare austriece din perioada 1782-1836, publicate de Ion Nistor, între anii 1922-1942, în colecția „Eudoxiu Hurmuzaki. Documente privitoare la istoria românilor”¹⁴.

Secțiunea a treia (dosarele 52-85), intitulată „Corespondență cu instituții și persoane oficiale”, cuprinde documente personale, ce atestă numirea lui Ion Nistor în diferite funcții sau ca președinte de onoare al unor societăți și instituții, dar și memorii adresate acestora, de către diverse personalități sau instituții, în vederea acordării de către savantul bucovinean a sprijinului material, politic sau științific, cât și corespondență diversă. Dintre acestea considerăm că pot trezi atenția oricărui cercetător: o înștiințare, din 1918, a Comitetului Național al Românilor din Austro-Ungaria, care pune în discuție conduita naționalistă a lui Ion Nistor în acel moment¹⁵; o scrisoare a lui Artur Gorovei, referitoare la o serie de documente privind istoria Bucovinei, prezente în colecția Muzeului din Fălticeni¹⁶, sau apelurile Casei voluntarilor români din Siberia¹⁷, al Comisiei de cooperare intelectuală din cadrul Societății Națiunilor¹⁸, al artiștilor Teatrului Național din Cernăuți¹⁹, sau Baroului Avocaților din Cernăuți²⁰, în vederea acordării sprijinului material și moral. O deosebită valoare documentară prezintă și corespondența privind problema etatizării Fondului Bisericesc din Bucovina, ne referim la cele câteva scrisori trimise lui Ion Nistor de către I.P.S. Mitropolitul Nectarie al Bucovinei, dar și altele două, din care textul uneia se păstrează incomplet, semnate de Ion Nistor și destinate Mitropolitului Nectarie, care se pare că nu au mai fost expediate²¹.

Ponderea cea mai amplă în economia fondului o are secțiunea a patra, intitulată „Documente personale ale lui Ion Nistor” (dosarele 86-274). Aceasta cuprinde, în cea mai mare parte, corespondență primită de către Ion Nistor în perioada 1905-1939. Spre deosebire de normele arhivistice existente la noi în țară

¹² *Ibidem*, dosar 14.

¹³ *Ibidem*, dosare 16-19.

¹⁴ Vol. XIX/1 (1782-1797), București, 1922, vol. XIX/2 (1798-1812), București, 1926, vol. XX (1813-1823), București, 1935, vol. XXI (1828-1837), București, 1942.

¹⁵ A.S.R.C., fond personal Ion Iancu Nistor, dosar 61.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 63.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 62.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 63.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 71.

²⁰ *Ibidem*, dosar 83.

²¹ *Ibidem*, dosar 81.

în organizarea fondurilor personale, unde fiecare piesă documentară constituie o unitate arhivistică de sine stătătoare, scrisorile sunt organizate pe emitenți și legate în dosare (dosare 86-264).

Printre emitenți se numără importante personalități ale vieții culturale și politice din perioada interbelică, între care: Gh. I. Brătianu, Al. Brătescu-Voinești, Romulus Cândea²², Traian Chelariu²³, George Enescu, Artur Gorovei, Nicu Flondor²⁴, Vasile Grecu, Maximilian Hacman²⁵, Nicolae Iorga²⁶, Claudiu Isopescu²⁷, Vasile Loichiță²⁸, Dimitrie Marmeliuc²⁹, Constantin Moisil, Lecca Morariu, Maria Macovei, Vladimir Mironescu³⁰, Grigore Nandriș, I.P.S. Nicolae-Mitropolitul Ardealului, Alexie Procopovici³¹, Sextil Pușcariu³², George Roticiă, George Tofan³³, Iorgu Toma, Al. Vitencu³⁴ ș.a.

Dosarele 265-273 cuprind corespondență adresată de membrii familiei istoricului, între care soția, Neli (Virginia Nistor), fiica Oltea, fratele Samoil, sau Vasile Pauliuc, bunicul soției.

Această corespondență abordează o paletă foarte variată de teme: de la viața politică, economică, socială, religioasă, până la probleme personale.

Pentru relevarea importanței documentare a fondului, ni se pare necesară enumerarea câtorva din aspectele puse în discuție. Am aminti, în primul rând, procesul de integrare a Bucovinei în cadrul României întregite, în perioada 1918-1926, când Ion Nistor a deținut funcția de ministru delegat cu administrația Bucovinei, cu reședința la Cernăuți. Astfel, scrisorile semnate de șefii departamentelor administrative locale (Secretariatul general și secretariatele de serviciu), Iorgu Toma, George Tofan, Maximilian Hacman, au caracterul unor adevărate rapoarte de activitate privind problemele cu care s-a confruntat Bucovina, în această perioadă, inclusiv criza bucovineană. De o importanță aparte considerăm a fi și informațiile inedite despre activitatea Partidului Democrat al Unirii din Bucovina, în perioada 1919-1923, și, ulterior, a

²² *Ibidem*, dosar 169 – 11 scrisori din perioada 13 februarie 1920-2 septembrie 1927.

²³ *Ibidem*, dosar 157 – 6 scrisori din perioada 1922-1933.

²⁴ *Ibidem*, dosar 245 – 9 scrisori din perioada 29 martie 1919 - 11 iulie 1935.

²⁵ *Ibidem*, dosar 114 – 5 scrisori, 1920-1923.

²⁶ *Ibidem*, dosar 150 – 10 scrisori, datate 11 aprilie 1911.

²⁷ *Ibidem*, dosar 152 – 7 scrisori, 7 iulie 1919 - 26 mai 1926.

²⁸ *Ibidem*, dosar 172 – 2 scrisori, 2 decembrie 1922 - 30 decembrie 1923.

²⁹ *Ibidem*, dosar 185 – 7 scrisori, 15 iulie 1918 - 19 iulie 1927.

³⁰ *Ibidem*, dosar 189 – 5 scrisori, 1907 - 1908.

³¹ *Ibidem*, dosar 222 – 15 scrisori din perioada 1919 - 1923.

³² *Ibidem*, dosar 226 – 25 scrisori, 1911 - 1928.

³³ *Ibidem*, dosar 247 – 6 scrisori, 24 mai 1910 - 1 martie 1920.

³⁴ *Ibidem*, dosar 112 – 4 scrisori din perioada 3 martie 1919 - 25 mai 1919.

organizațiilor Partidului Național Liberal în această parte a țării sau viața internă a cotidianului „Glasul Bucovinei” (1918-1940).

Deosebit de valoroase sunt și informațiile despre reorganizarea, în spirit românesc, a Universității din Cernăuți, cât și despre activitatea, absolut remarcabilă, desfășurată de Alma Mater din acest oraș, în perioada interbelică. Aceste aspecte apar frecvent în discuție în scrisorile adresate de către Dimitrie Marmeliuc, Lecca Morariu, Alexie Procopovici, Sextil Pușcariu.

Alte aspecte abordate sunt: activitatea revistei „Junimea Literară”, apărută la Cernăuți, în două perioade: 1904-1914 și 1923-1940, Buletinul „Codrul Cosminului”, editat între 1924-1939, în zece volume, de către Institutul de istorie și limbă de pe lângă Universitatea din Cernăuți, eforturile de organizare a unei Direcții Regionale a Arhivelor Statului cu sediul la Cernăuți, sau activitatea reprezentanților Bucovinei în cadrul delegației României la Conferința de Pace de la Paris.

Publicarea acestei corespondențe³⁵ ar contribui nu numai la întregirea dimensiunilor personalității politice și culturale a lui Ion Nistor, ci și la o percepere mai complexă a evenimentelor cu care s-a confruntat societatea românească în perioada în care acesta a trăit și a activat.

³⁵ O parte din documentele cuprinse în acest fond au văzut deja lumina tiparului: Doina Alexa, *Documente inedite cu privire la viața și activitatea lui Ion Nistor*, *Scrisori de la Alexandru Vitencu*, în „Suceava”, Anuarul Muzeului Bucovinei, vol. XX, 1993, p. 305-311; Idem, *Din corespondența lui Ion Nistor. Scrisori de la Sextil Pușcariu*, în *loc.cit.*, vol.XXI/1994, p. 404-414; Dragoș Olaru, Sextil Pușcariu, *Scrisori către Ion Nistor*, în „Miorița”, an I, nr.2, Cernăuți, 1992; Idem, *Scrisori către Ion Nistor - Alexandru Vitencu*, în „Glasul Bucovinei”, Cernăuți - București, nr.1/1994.